

BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHILARINING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

S.Azizov

Qo'qon davlat universiteti
Cholg'u ijrochiligi kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik va metodik asoslari yoritilgan. Musiqa ta'limi jarayonida o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi o'quvchilar bilan samarali pedagogik muloqot o'rnatish, ularning musiqiy qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash, ijodiy faoliyatini boshqarish, jamoaviy ijrochilik jarayonini tashkil etish hamda ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarga erishishning muhim omili sifatida tahlil qilingan. Maqolada kommunikativ kompetensiyaning mazmuniy tarkibi, uni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari, interfaol metodlar, pedagogik vaziyatlar, mikroo'qitish, rolli o'yinlar, refleksiv topshiriqlar va amaliy mashg'ulotlardan foydalanish metodikasi asoslangan. Shuningdek, bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kommunikativ tayyorgarligini baholash mezonlari va kutilayotgan pedagogik natijalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: kommunikativ kompetensiya, bo'lajak musiqa o'qituvchisi, pedagogik muloqot, musiqa ta'limi, kommunikativ ko'nikma, kasbiy kompetensiya, interfaol metod, refleksiya, pedagogik vaziyat, ijodiy muloqot.

KIRISH

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida ularning nafaqat nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarini, balki kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Chunki o'qituvchining kasbiy faoliyati bevosita insonlar bilan muloqot qilish, ta'lim oluvchining shaxsiy xususiyatlarini anglash, uning ehtiyoj va qiziqishlarini hisobga olish, ta'limiy vaziyatni to'g'ri baholash hamda pedagogik ta'sirning samarali vositalarini tanlash bilan bog'liq.

Ayniqsa, musiqa ta'limida kommunikativ kompetensiyaning ahamiyati yanada yuqori bo'lib, bunda o'qituvchi bilim beruvchi subyekt sifatida emas, balki o'quvchining musiqiy-estetik rivojlanishini boshqaruvchi, ijodiy faoliyatini rag'batlantiruvchi, jamoaviy ijrochilikni tashkil etuvchi va shaxsiy namuna ko'rsatuvchi pedagog sifatida faoliyat olib boradi. Musiqa darsida qo'shiq kuylash, tinglash, musiqiy asarni tahlil qilish, ritmik mashqlar bajarish, cholg'u ijrochiligi, ansambl va xor faoliyatini tashkil etish jarayonlarining har biri samarali muloqotni talab qiladi.

Musiqa o'qituvchisining kommunikativ kompetensiyasi uning o'quvchi bilan qanday gaplashishi, topshiriqni qanday tushuntirishi, savolga qanday munosabat

bildirishi, xatoni qanday ko’rsatishi, rag’batlantirish va tanqidni qanday uyg’unlashtirishi, shuningdek, o’quvchining emotsional holatini qanday anglashida namoyon bo’ladi. Shu nuqtayi nazardan, bo’lajak musiqa o’qituvchilarini tayyorlash jarayonida kommunikativ kompetensiyani maqsadli, tizimli va amaliy yo’naltirilgan metodika asosida rivojlantirish zarur. Kommunikativ kompetensiya shaxsning turli pedagogik va ijtimoiy vaziyatlarda samarali muloqotga kirishishi, axborotni aniq va tushunarli yetkazishi, suhbatdoshni tinglashi, uning fikrini anglay olishi, muloqot jarayonini boshqarishi hamda yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarni konstruktiv tarzda hal etish qobiliyatini ifodalaydi. Bo’lajak musiqa o’qituvchisi uchun kommunikativ kompetensiya umumiy pedagogik kompetensiyaning tarkibiy qismi bo’lish bilan birga, musiqa faoliyatining o’ziga xos xususiyatlari bilan ham belgilanadi. Chunki musiqa darsida muloqot verbal vositalar bilan chegaralanmaydi. O’qituvchining ovoz ohangi, intonatsiyasi, yuz ifodasi, imo-ishoralari, musiqiy namoyishi, ijro jarayonidagi harakatlari va pedagogik pozitsiyasi ham kommunikativ ta’sir vositasiga aylanadi.

Shu sababli bo’lajak musiqa o’qituvchisining kommunikativ kompetensiyasini uch o’zaro bog’liq yo’nalishda ko’rib chiqish maqsadga muvofiq. Birinchi yo’nalish nutqiy-kommunikativ tayyorgarlik bo’lib, bunda pedagogik fikrni aniq, mantiqiy va tushunarli ifodalash, savol berish, tushuntirish va fikr-mulohaza bildirish qobiliyatlari shakllantiriladi. Ikkinchi yo’nalish ijtimoiy-emotsional muloqot bo’lib, unda tinglash, empatiya, o’zaro hurmat, hamkorlik va pedagogik takt muhim o’rin egallaydi. Uchinchi yo’nalish kasbiy-ijodiy kommunikatsiya bo’lib, u musiqa darsidagi ijodiy topshiriqlar, ansambl va xor faoliyati, musiqiy tahlil, ijrochilik hamda jamoaviy faoliyatni tashkil etish bilan bog’liq. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish metodikasi bo’lajak musiqa o’qituvchisining kasbiy faoliyatiga yaqinlashtirilgan amaliy vaziyatlar asosida tashkil etilishi lozim. An’anaviy ma’ruza shakli kommunikativ kompetensiyani shakllantirish uchun yetarli emas. Talaba o’z fikrini ifodalashi, boshqalarni tinglashi, pedagogik vaziyatni tahlil qilishi, muloqot strategiyasini tanlashi va o’z faoliyatini baholashi kerak.

Shu nuqtayi nazardan, metodikaning birinchi bosqichi kommunikativ motivatsiyani shakllantirishdan boshlanadi. Talabaga bo’lajak kasbiy faoliyatida samarali muloqotning ahamiyati tushuntiriladi. Masalan, “Nima uchun musiqa o’qituvchisi yaxshi ijrochi bo’lish bilan birga yaxshi muloqotchi ham bo’lishi kerak?”, “O’quvchi xatosini qanday ko’rsatish kerak?”, “Ijodiy topshiriqni bajarishga qiziqmayotgan o’quvchini qanday rag’batlantirish mumkin?” kabi savollar asosida muammoli suhbat tashkil etiladi.

Ikkinchi bosqichda kommunikativ bilim va ko’nikmalarni shakllantirishga e’tibor qaratiladi. Bunda pedagogik muloqotning maqsadi, tamoyillari, usullari, verbal va nonverbal vositalari, faol tinglash, savol berish texnikasi, fikr-mulohaza bildirish, nizoli vaziyatlarda muloqot qilish va pedagogik takt kabi masalalar amaliy misollar orqali o’rganiladi.

Uchinchi bosqich kasbiy-kommunikativ vaziyatlarni modellashtirishni nazarda tutadi. Bu bosqichda talabalar musiqa darsida uchrashi mumkin bo’lgan

vaziyatlarni rolli o‘yinlar va pedagogik keyslar orqali hal qiladilar. Masalan, o‘quvchi qo‘shiq kuylashdan uyalmoqda, o‘quvchi musiqa asarini tinglashga qiziqmayapti, ansambl mashg‘ulotida ikki o‘quvchi o‘rtasida kelishmovchilik yuzaga keldi yoki o‘quvchi o‘z ijrosiga nisbatan salbiy fikr bildirdi. Bunday vaziyatlarda bo‘lajak o‘qituvchi vaziyatni keskinlashtirmasdan, pedagogik maqsadga muvofiq kommunikativ strategiyani tanlashi kerak.

To‘rtinchi bosqich musiqiy-ijodiy kommunikatsiyani rivojlantirishga yo‘naltiriladi. Bunda talabalar kichik guruhlarda musiqiy asarni tahlil qilish, ijro variantlarini muhokama qilish, xor yoki ansambl mashg‘ulotini tashkil etish, musiqiy asar haqida fikr almashish va ijodiy loyihalarni himoya qilish kabi faoliyatlarni bajaradilar. Ushbu jarayonlarda talabaning fikrni asoslash, boshqa fikrlarni hurmat qilish va umumiy qarorga kelish qobiliyati rivojlanadi.

Beshinchi bosqich refleksiv-kommunikativ faoliyatdan iborat bo‘ladi. Talaba o‘zining muloqotdagi kuchli va zaif tomonlarini tahlil qiladi. “Men o‘quvchini tinglay oldimmi?”, “Mening tushuntirishim tushunarlimi?”, “Tanqidni qanday shaklda bildirdim?”, “O‘quvchining emotsional holatini hisobga oldimmi?” kabi savollar asosida o‘z faoliyatini baholash kommunikativ kompetensiyaning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Xususan, “Aqliy hujum”, “Munozara”, “Bumerang”, “Rolli o‘yin”, “Keys-stadi”, “Debat”, “Fishbone”, “Akvarium”, “Kichik guruhlarda ishlash”, “Muammoli vaziyat” va “Refleksiv kundalik” kabi metodlar talabaning kommunikativ faolligini oshirish imkonini beradi.

Masalan, “Pedagogik vaziyat” metodi orqali talabaga musiqa darsidagi muayyan muammo beriladi. Talaba vaziyatni tahlil qiladi, muammoning sabablarini aniqlaydi va o‘qituvchi sifatida qanday muloqot strategiyasini tanlashini asoslaydi. Bu usul nazariy bilimni amaliy faoliyat bilan bog‘laydi. “Rolli o‘yin” metodida esa talabalardan biri o‘qituvchi, boshqasi o‘quvchi, uchinchi kuzatuvchi rolini bajaradi. O‘qituvchi o‘quvchiga ma’lum musiqiy topshiriqni tushuntiradi yoki uning ijrosiga fikr bildiradi. Kuzatuvchi esa pedagogning nutqi, ovoz ohangi, savol berish uslubi, tinglash qobiliyati va pedagogik taktini tahlil qiladi. Keyinchalik rollar almashtiriladi. Bunday faoliyat kommunikativ ko‘nikmalarni tabiiy pedagogik vaziyatga yaqin sharoitda rivojlantirishga imkon beradi.

Musika ta’limida mikroo‘qitish metodidan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Talaba 10–15 daqiqalik kichik dars fragmentini mustaqil tayyorlaydi va guruh oldida o‘tkazadi. Mashg‘ulotdan so‘ng guruh a‘zolari uning kommunikativ faoliyatiga konstruktiv fikr-mulohaza bildiradilar. Natijada talaba o‘zining pedagogik nutqi, tushuntirish uslubi, savol berish qobiliyati va tinglovchilar bilan aloqa o‘rnatish darajasini anglaydi. Musika o‘qituvchisining kommunikativ kompetensiyasi boshqa fan o‘qituvchilarining kommunikativ kompetensiyasidan ma’lum darajada farq qiladi. Chunki musiqa ta’limida muloqot ko‘pincha musiqiy faoliyat bilan bevosita birlashadi. O‘qituvchi o‘quvchiga musiqiy asarning mazmunini tushuntirar ekan, uning badiiy-emotsional xususiyatlarini ham yetkazadi. Qo‘shiq kuylashda esa ovoz, nafas, talaffuz va ijro xarakterini

tushuntirish bilan bir qatorda, o‘quvchini ruhiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash zarur. Xor va ansambl mashg‘ulotlarida kommunikativ kompetensiya yanada muhimlashadi. Dirijyor yoki o‘qituvchi barcha ishtirokchilar faoliyatini yagona ijodiy maqsadga yo‘naltiradi. Bunda qisqa va aniq ko‘rsatma berish, ijrochilarni tinglash, guruhdagi psixologik muhitni boshqarish, xatolarni konstruktiv tarzda ko‘rsatish va umumiy natijaga erishish qobiliyati talab etiladi. Musika darsidagi kommunikativ kompetensiya o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olishni ham taqozo etadi. Ayrim o‘quvchilar faol va tashabbuskor bo‘lsa, boshqalari tortinchoq bo‘lishi mumkin. Ba’zi o‘quvchilar vokal ijrochiligiga, boshqalari cholg‘u ijrochiligiga, yana boshqalari musiqiy tinglash yoki ijodiy topshiriqlarga qiziqishi mumkin. Shuning uchun o‘qituvchi yagona kommunikativ uslub bilan cheklanib qolmasdan, vaziyat va o‘quvchining individual xususiyatlariga mos muloqot strategiyasini tanlay olishi lozim. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kommunikativ kompetensiyasini samarali rivojlantirish uchun, avvalo, oliy ta’lim muassasasida ochiq va hamkorlikka asoslangan pedagogik muhit yaratilishi zarur. Talaba o‘z fikrini erkin ifodalashi, xato qilishdan qo‘rqmasligi, o‘z qarashlarini asoslay olishi va boshqa fikrlarni hurmat qilishi uchun psixologik jihatdan qulay muhit mavjud bo‘lishi kerak.

Ikkinchi muhim shart - nazariy va amaliy tayyorgarlikning uzviyligi. Kommunikativ kompetensiya haqida ma’lumot berishning o‘zi yetarli emas. Talaba o‘zlashtirgan bilimlarini pedagogik vaziyatlarda qo‘llashi kerak. Shu sababli musiqa pedagogikasi, musiqa psixologiyasi, musiqa o‘qitish metodikasi, xor va ansambl, vokal, cholg‘u ijrochiligi kabi fanlar mazmunida kommunikativ topshiriqlarni ko‘paytirish maqsadga muvofiq.

Uchinchi shart - refleksiv faoliyatni tashkil etishdir. Talaba o‘z kommunikativ xatti-harakatlarini tahlil qilmasa, mavjud kamchiliklarini anglash qiyinlashadi. Shuning uchun har bir amaliy mashg‘ulotdan keyin qisqa refleksiya tashkil etish, o‘z-o‘zini baholash va o‘zaro baholash mexanizmlaridan foydalanish samarali natija beradi.

To‘rtinchi shart - real pedagogik faoliyatga yaqinlashtirilgan topshiriqlarni tashkil etishdir. Talabalar maktabdagi real dars jarayonlari, ota-onalar bilan muloqot, sinf jamoasi bilan ishlash, xor va ansambl mashg‘ulotlarini tashkil etish, iqtidorli va qobiliyati sust o‘quvchilar bilan ishlash kabi vaziyatlarni modellashtirishlari zarur. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kommunikativ kompetensiyasini baholashda bir nechta mezonlarga tayanish mumkin. Birinchi mezon - motivatsion-qadriyatli mezon bo‘lib, unda talabaning pedagogik muloqotga qiziqishi, o‘quvchi shaxsiga hurmati va hamkorlikka tayyorligi aniqlanadi.

Ikkinchi mezon - kognitiv mezon. Bunda talabaning pedagogik muloqot, kommunikativ strategiyalar, pedagogik takt, konfliktlarni boshqarish va samarali fikr-mulohaza berish haqidagi bilimlari baholanadi.

Uchinchi mezon - amaliy-kommunikativ mezon bo‘lib, talabaning fikrni aniq ifodalashi, savol berishi, tinglashi, pedagogik vaziyatni boshqarishi, muloqot jarayonida verbal va noverbal vositalardan samarali foydalanishi tahlil qilinadi.

To’rtinchi mezon - refleksiv mezon. Bunda talabanning o‘z kommunikativ faoliyatini tahlil qilishi, xatolarini aniqlashi, pedagogik faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha mustaqil xulosa chiqarishi hisobga olinadi. Mazkur mezonlar asosida kommunikativ kompetensiyaning boshlang‘ich, rivojlanayotgan va yuqori darajalarini aniqlash mumkin. Yuqori darajadagi talaba pedagogik vaziyatni tez anglaydi, muloqot strategiyasini mustaqil tanlaydi, o‘quvchining emotsional holatini hisobga oladi, konstruktiv fikr-mulohaza bildiradi va o‘z faoliyatini refleksiv tahlil qila oladi. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini shartli ravishda “motivatsiya – bilim – modellashtirish – amaliy faoliyat – refleksiya – takomillashtirish” ketma-ketligida tashkil etish mumkin. Ushbu jarayonda talaba dastlab kommunikativ faoliyatning kasbiy ahamiyatini anglaydi, keyinchalik zarur nazariy bilimlarni egallaydi, pedagogik vaziyatlarni modellashtiradi, real yoki shartli pedagogik faoliyatda kommunikativ ko‘nikmalarni qo‘llaydi va o‘z faoliyatini tahlil qiladi.

Mazkur yondashuvning muhim jihati shundaki, kommunikativ kompetensiya alohida bir mashg‘ulot doirasida emas, balki butun kasbiy tayyorgarlik jarayonida izchil rivojlantiriladi. Bunda musiqa nazariyasi, musiqa pedagogikasi va psixologiyasi, musiqa o‘qitish metodikasi, vokal, cholg‘u ijrochiligi, xor va ansambl kabi fanlar o‘rtasidagi integratsiyadan foydalanish mumkin.

Shuningdek, raqamli ta’lim vositalari ham kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Talabalar videodarslarni tahlil qilish, o‘z mikroo‘qitish jarayonlarini videoga yozib ko‘rish, onlayn munozaralarda qatnashish, raqamli portfoliolar yaratish va o‘z pedagogik faoliyatiga refleksiv sharh berish orqali kommunikativ kompetensiyalarini takomillashtirishlari mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kommunikativ kompetensiyasi ularning kelgusidagi kasbiy faoliyati samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Musiqa o‘qituvchisi o‘z fanini chuqur bilishi va yuqori ijrochilik mahoratiga ega bo‘lishi bilan birga, o‘quvchilar bilan samarali pedagogik muloqot o‘rnata olishi, ularni tinglashi, rag‘batlantirishi, ijodiy faoliyatga yo‘naltirishi va turli pedagogik vaziyatlarni konstruktiv hal qila olishi zarur. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish metodikasi motivatsion, nazariy, amaliy, refleksiv va ijodiy bosqichlarning uzviyligi asosida tashkil etilganda yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Ayniqsa, pedagogik vaziyatlar, rolli o‘yinlar, keys-stadi, mikroo‘qitish, munozara, guruhli ijodiy topshiriqlar va refleksiv mashg‘ulotlardan foydalanish bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining kasbiy-kommunikativ tayyorgarligini mustahkamlaydi. Musiqa ta’limida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning asosiy natijasi talabanning “muloqot qila olish” ko‘nikmasi bilan chegaralanmaydi. U pedagogik vaziyatni anglash, o‘quvchi shaxsini tushunish, musiqiy-ijodiy faoliyatni samarali tashkil etish, jamoaviy ijrochilikni boshqarish, konstruktiv fikr-mulohaza bildirish va o‘z pedagogik faoliyatini muntazam takomillashtirishga qodir bo‘lgan kompetent mutaxassisni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bois oliy ta’lim muassasalarida bo’lajak musiqa o’qituvchilarini tayyorlash jarayonida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishni kasbiy tayyorgarlikning ajralmas tarkibiy qismi sifatida qarash va uni barcha o’quv fanlari mazmuni hamda pedagogik amaliyot bilan integratsiyalashgan holda amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning II Xalqaro maqom san’ati anjumanining ochilish marosimidagi nutqi, 2024-yil 25-iyun
2. Fitrat, A. O‘zbek klassik musiqasi tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.
3. Rajabiy, Yu. Shashmaqom. - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.
4. Turdiyev, Sh. O‘zbek an’anaviy xonandaligida ustoz-shogird an’anasining badiiy-ijrochilik tamoyillari. -Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(5), 2252–2255.
5. Azizxonova, M., and E. Qobilova. "YoSHLARNI MUSIQIY MADANIYATI VA MA’NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TARBIYANING AHAMIYATI." Oriental Art and Culture 3 (2022): 51-57.
6. Qobilova, E. "THE IMPORTANCE OF MUSIC TEACHING IN EDUCATION." QO ‘QON UNIVERSITY NEWSLETTER 12 (2024): 99-100.
7. Qobilova, E. "Musika o’qitish metodikasi va maktab repertuari." Oquv qollanma, Fargona. “Fargona” nashriyoti (2020).
8. Qobilova, E. (2023). Forming a sense of internationality in students through the traditional music of Azerbaijan. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3, 127-132.
9. E’zozxon, Q., Teshaboyeva, Z., & Ergasheva, S. D. (2024). HOZIRGI O ‘ZBEK HIKOYACHILIGINING YETAKCHI TAMOYILLARI. University Research Base, 46-49.
10. Otto, M., & Thornton, J. (2024). TA’LIMDA MUSIQA O ‘QITISHNING AHAMIYATI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 12, 99-100.
11. Qobilova, E., Xaydarova, I., & Gulnora, R. (2024). O ‘ZBEK XALQ AN’ANALARI-TARBIYA OMILI. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(26), 192-195.
12. Қобилова, Э. Б. "ФОРМИРОВАТЬ ДУХОВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ФОЛЬКЛОРА ЖАНРА." Oriental Art and Culture 3.1 (2022): 291-295.